

УДК 376-056.264-053.4:8085

СТАН СФОРМОВАНOSTІ УСНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ

Ганна ПАРФЕНОВА, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна, anuta-2010-11@mail.ru

Представлено результати дослідження стану сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення та без порушень мовлення. Визначено критерії з відповідними показниками сформованості зв'язного мовлення у зазначеній категорії дітей, що охоплюють імпресивне та експресивне мовлення, які вважаємо складовими елементами системи формування мовлення, що об'єднуються у складі мовленнєвого висловлювання. Виділено рівні сформованості усного зв'язного мовлення, зокрема: високий, достатній, середній та низький.

Ключові слова: усне зв'язне мовлення, діагностика, моторна алалія, критерії, показники.

Анна ПАРФЕНОВА, Национальный педагогический университета имени М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина

СОСТОЯНИЕ СФОРМИРОВАННОСТИ УСТНОЙ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С МОТОРНОЙ АЛАЛИЕЙ

В статье представлены результаты исследований состояния сформированности устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи и без нарушений речи. Определены критерии с соответствующими показателями сформированности связной речи данной категории детей, включающие импрессиивную и экспрессиивную речь, как составляющие элементы системы формирования речи, которые объединяются в составе речевого высказывания. Выделены уровни сформированности устной связной речи, а именно: высокий, достаточный, средний и низкий.

Ключевые слова: устная связная реч, диагностика, моторная алалия, критерии, показатели, уровни.

Ganna PARFYONOVA, National Pedagogical University named after M. P. Dragomanova, Kiev, Ukraine
ORAL COHERENT SPEECH DEVELOPMENT LEVEL AT CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE WITH MOTOR ALALIA

The article presents the results of studies of the condition of formation of oral coherent speech in preschool children with the general speech underdevelopment, in particular motor alalia and without speech disorders. Conducted analysis of the results of studying the speech of children with motor alalia confirmed the relevance of the presented research. A special diagnostic method of studying the coherent speech, which consists of two stages, namely the study of the understanding of reverse speech and formation of the communication skills in the forms of dialogue and monologue speech. Criteria with related indicators of formation of coherent speech of this category of children, including an impressive and expressive speech, as components of system of the formation of speech, which are combined as part of a verbal utterance are defined. Characterized the levels of

© Парфенова Г., 2015

the development of oral coherent speech, namely: high, sufficient, medium and low. The experimental results revealed that children with the general underdevelopment of speech and motor alalia have a lower level of speech development, unlike children without speech disorders, that necessitates creation of a system of psycho-pedagogical conditions of formation of oral coherent speech in children with motor alalia.

Keywords: oral coherent speech, diagnostics, motor alalia, criteria, indicators.

Усне зв'язне мовлення є показником освіченості та загальної культури людини, а для дітей дошкільного віку – одним із інформативних показників рівня психічного розвитку й пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим сучасні вчені надають важливого значення дослідженням різних аспектів формування усного мовлення у дітей як із нормальним перебігом природного розвитку, так і з обмеженими психофізичними можливостями, а саме: особливостям розвитку мовлення глухих та слабочуючих дітей (К. Бойко, Р. Боскіс, І. Гілевич, В. Кондратенко, І. Колесник, К. Коровін, С. Кульбіда, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.), формуванню граматичних умінь у дітей із затримкою психічного розвитку (Т. Ілляшенко, Н. Стадненко, Р. Тригер, С. Шевченко та ін.), порушення усного і писемного мовлення у школярів із дитячим церебральним паралічем (О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, М. Малофєєв, О. Мастюкова, В. Тищенко, Л. Халілова та ін.), особливостей мовлення дітей із фонетико-фонематичним та загальним недорозвиненням мовлення (Л. Бартенева, Л. Вавіна, О. Жильцова, С. Конопляста, Р. Левіна, Н. Пахомова, Н. Савінова, М. Савченко, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шевченко, М. Шеремет та ін.).

Аналіз лінгвістичної, спеціальної психолого-педагогічної і методичної літератури дає підстави стверджувати, що формуванню усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією приділяється недостатня увага, психолого-педагогічні, теоретично-методичні дослідження ґрунтовно не розкрили цієї важливої проблеми. У зв'язку з цим, *метою* статті є дослідження стану сформованості усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. *Завданнями* є: вивчення стану сформованості зв'язного мовлення, зокрема: імпресивного та експресивного у дошкільників із моторною алалією з метою визначення ефективних методів логопедичної роботи.

Є велика кількість визначень моторної алалії, що відображає різне уявлення про неї та підтверджує різноманітність цього розладу. Зокрема, моторну алалію Є. Соботович, визначає як важке недорозвинення експресивного мовлення, що викликане органічним ураженням вищих рівнів (мовного і гностико-праксичного) мовленнєвої функціональної системи [5, 67]. При моторній алалії характерне порушення формування всіх сторін мовлення: синтаксичної, морфологічної, лексичної і фонематичної. У дітей із моторною алалією, як зазначала Н. Трауготт, наявні труднощі в конструюванні зв'язних висловлювань, спостерігаються значні розбіжності між можливостями дітей формулювати фрази і можливостями формулювати думку в зв'язній формі. Вчена вказує на майже повну неможливість дітей з моторною алалією продукувати зв'язне мовлення: при спробі розповісти про прочитане, побачене або пережите дитина звертається до міміки, жестів. Встановлено, що всім дітям з моторною алалією властиві труднощі зв'язного мовлення як постійні та загальні порушення.

Крім порушень експресивного мовлення, Н. Трауготт вказує на явно виражені недоліки в розумінні складних мовленнєвих зворотів: діти не вміють «вловлювати» зміст не тільки складних, а й відносно простих текстів. Науковець зауважує, що навіть достатній словниковий запас не дає дитині можливості самостійно опанувати навичкою зв'язного висловлювання [4; 6].

У процесі експериментальних досліджень, Р. Левіна особливу увагу приділяє аналізу розуміння мовлення (в тому числі і зв'язного) при різних формах дитячої алалії, підкреслюючи, що в основі цього явища лежать різні причини [3]. Характеризуючи дітей, які не розмовляють та мають порушення слухового (фонематичного) сприймання, дослідниця вказує на те, що розуміння мовлення у них позбавлене чіткості, вони зовсім не розуміють мовлення, що вимовлене в прискореному темпі, погано сприймають прочитане вголос, оскільки нечітко сприймають звуковий склад слова. У дітей із порушенням зорового (предметного) сприймання недостатнє розуміння мовлення обумовлено недорозвиненням семантичної сторони мовлення.

Разом з тим, для мовленнєвої поведінки цих дітей характерна невідповідність між правильним розумінням змісту послідовно розташованих в порядку розповіді серії малюнків, умінням самостійно встановлювати їх послідовність та неможливістю передачі даного змісту мовними засобами. Неможливим виявляється і уявна підготовка розповіді, тобто мовлення «про себе». Поряд з труднощами передачі змісту малюнків серії, Р. Левіна відзначає суттєві недоліки в повноті охоплення навколишнього мовленням, в процесах активного вслухання та зіставлення, що відбивається на розумінні оповідань, прочитаних текстів.

Р. Левіна вказує на відносну сформованість повсякденного мовлення, яке «виявляється більш-менш розгорнутим» у дітей, із третім рівнем мовленнєвого розвитку – рівень нерізко вираженого недорозвинення усного мовлення. Проте в ній мають «окремі прогалини», які вчена пов'язує з утрудненнями в побудові складних речень, з бідністю словника, невмінням поширювати речення, невмінням будувати ланцюг взаємопов'язаних речень. Науковець зазначає, що недостатньо сформоване власне мовлення, незнання багатьох слів і висловлювань, змішання значень слів, аграматизми роблять негативний вплив на розуміння художніх та навчальних текстів, що, в свою чергу, ускладнює процес навчання дітей у школі [3].

Описуючи особливості мовленнєвого розвитку дітей з алалією, Л. Чудінова відзначає, що їх мовленню властиві загальна незв'язність, труднощі в розумінні, бідність словника. Особливу складність, з точки зору автора, представляє для цієї групи дітей оволодіння формами описово-розповідним монологічним мовленням. Учена співвідносить це з невмінням «бачити» зміст картини, що обумовлено нерозчленованістю сприйняття, бідністю життєвого досвіду, обмеженістю пізнавальних інтересів, зниженням уваги [7].

Таким чином, численні дослідження підтверджують достатню неоднорідність мовленнєвого розвитку дітей із моторною алалією, що проявляється в особливостях механізму розуміння мовлення та порушеннях експресивного, що не дає дитині можливості самостійно опанувати навичкою зв'язного висловлювання.

Опис труднощів у розумінні та створенні зразків зв'язного мовлення у дітей з моторною алалією доповнюється в низці праць зауваженнями про порушення немовленнєвих процесів: уваги, сприймання, пам'яті, уяви, а також даними про стан мислення. Автори пишуть про «недорозвинення мовленнєвого понятійного мислення», про несформованість «символічної функції», про порушення «диференціації та узагальнення за просторовим і тимчасовим співвідношенням», про порушення «диференціації та узагальнення за формою, величиною та кількістю», про «нерівномірності розумових процесів», їх недостатню «динамічність і послідовність» [1; 2 та ін.].

У деяких працях питання про стан розумових процесів у дітей із моторною алалією обговорюється в контексті проблеми співвідношення інтелектуальних і мовленнєвих порушень. При цьому автори роблять спроби встановити причинно-наслідкові зв'язки між цими порушеннями та з'ясувати, який з дефектів є первинним. Так, в роботах Р. Белової-Давид діти із моторною алалією характеризуються як такі, у яких інтелектуальна недостатність є первинною, а мовленнєва – вторин-

ною, яка залежить від основного дефекту [1]. Ця точка зору, висловлена раніше М. Богдановим-Березовським [2], а згодом М. Зеєманом, нині не знаходить активних прихильників.

Отже, проведений аналіз досліджень, присвячених вивченню питання стану зв'язного мовлення при моторній алалії, дає можливість говорити про те, що більшість науковців виділяє недоліки цього виду мовлення як закономірне, постійне, стійке порушення в структурі дефекту. При цьому несформованість зв'язного мовлення зводиться, як правило, до констатації наступних недоліків: у розумінні текстових повідомлень (імпресивний аграматизм) або в розумінні наочного матеріалу, що служить змістовою основою для породження таких висловлювань; у послідовному зв'язному повідомленні (порушення експресивного мовлення); інтонаційної сторони мовлення.

Порушення зв'язного мовлення найчастіше розглядається як загальна глобальна проблема при вивченні різних видів мовленнєвого недорозвинення. Оскільки основну увагу дослідники зосередили на виявленні особливостей лексичної, граматичної та фонетичної складової мови, багато питань пов'язаних із виявленням особливостей зв'язного мовлення та причин, що обумовлюють ці особливості, залишаються невирішеними, що ускладнює побудову науково обґрунтованої методики формування зв'язного усного мовлення у дітей із алалією.

Отже, враховуючи програмові вимоги до мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку та наявні особливості мовлення при моторній алалії, наступним етапом нашого дослідження стала діагностика стану сформованості усного зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, та без мовленнєвих порушень.

Сучасний стан розвитку логопедії характеризується вдосконаленням науково-теоретичного й методичного аспекту обстеження мовлення дітей, розробкою інтегрованих комплексних заходів і методик з метою створення індивідуальних корекційних програм, які забезпечували б особистісний розвиток дитини. У зв'язку з цим перед нами постало завдання вивчити стан сформованості імпресивного (розуміння) та експресивного мовлення (зокрема, діалогічної і монологічної форми), як критеріїв сформованості зв'язного усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією.

Експериментом охоплено 142 дитини: 50 дітей без порушень мовлення, 44 дитини з загальним недорозвитком мовлення (що за клініко-педагогічною класифікацією (далі КК) мали дизартрію, ринолалію чи загальний недорозвиток мовлення невідомого генезу) та 48 дітей з ЗНМ, які за КК мали моторну алалію.

У процесі експериментальної роботи в умовах навчально-реабілітаційного центру та спеціальних дошкільних закладів діти з моторною алалією відвідували групи для дітей із ЗНМ, в умовах лікувального закладу та розвиваючої групи дана категорія дітей отримувала допомогу індивідуально.

Метою експерименту було виявлення рівнів сформованості імпресивного та експресивного мовлення у дітей із моторною алалією, що виступає основою комунікативної компетенції дітей означеної категорії. Особлива увага в процесі вивчення експресивного мовлення надається фонетико-фонематичної та лексико-граматичної складовим, стану сформованості діалогічного і монологічного мовлення.

Експеримент відбувався двома етапами: 1) розроблення експериментальної методики дослідження стану розуміння зверненого (імпресивного) мовлення та експресивного мовлення, зокрема фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної складової, діалогічного і монологічного мовлення, тобто стану сформованості мовлення дітей із ЗНМ, критеріїв та показників; 2) з'ясування стану сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ в умовах спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей із порушеннями мовлення.

У процесі формування усного зв'язного мовлення дітей із моторною алалією базовими структурними компонентами, як уже зазначалося, було визначено сформованість механізмів розуміння мовлення (імпресивного) та виробництва (експресивного), які вважаємо провідними елементами системи формування мовлення та які об'єднуються у складі мовленнєвого висловлювання. Разом із тим, фонетична, лексична, граматична складові та монологічне і діалогічне мовлення охоплюючи підсистеми нижчого порядку, які мають зовнішні і внутрішні взаємозв'язки з властивими їм ознаками та характеристиками, проте вважаємо їх сукупними, базовими. У зв'язку з цим розглядаємо зв'язне мовлення як сукупність розвинутих і сформованих складових.

Критеріями сформованості усного зв'язного мовлення виступили форми (*імпресивне і експресивне*) мовлення, як одні з основних механізмів мислення. Термін «критерії», у контексті нашого дослідження розуміємо, як міру для оцінювання зрушень, що відбулися у розвитку окремих складових чи особистості дитини в цілому у результаті процесу мовленнєвого розвитку. Визначені критерії дають можливість з'ясувати особливості формування усного зв'язного мовлення та найсуттєвіші його зміни, що сталися у дітей із ЗНМ у навчально-виховному процесі в умовах спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів на основі порівняння з результатами мовленнєвого розвитку дітей без порушень мовлення. *Показниками сформованості імпресивного мовлення* виступає достатній обсяг пасивного словника (розуміння близьких за звучанням і значенням назв предметів, розуміння близьких за звучанням слів, розуміння близьких за значенням дій, розуміння антонімічних і синонімічних значень тощо), розуміння словесних інструкцій, простих речень, розуміння складних логіко-граматичних конструкцій, відсутність імпресивного аграматизму тощо. *Показниками сформованості експресивного мовлення*, зокрема: *фонетико-фонематичних процесів* – достатній розвиток артикуляційної моторики, правильна звуковимова, сформованість фонематичних уявлень, здібність до фонематичного аналізу і синтезу, сформованість звукоскладової структури слів, інтонаційна насиченість і виразність мовлення. *Показники сформованості лексико-граматичної сторони мовлення* – достатній словниковий запас, розуміння семантики слів та правильне вживання їх у контексті речення, вживання слів у правильній граматичній формі (морфологічна правильність, володіння словозміною та словотворенням), наявність складних речень у мовленні. *Показниками сформованості форм зв'язного мовлення (діалогічного та монологічного) з просодичним оформленням* – достатній розвиток культури мовленнєвої поведінки, ініціативність у спілкуванні, вміння будувати діалог, підтримувати розмову, спілкуватися на різні теми, вміння описувати предмети, малюнки, діяльність, свої відчуття та емоції, складати розповіді творчого характеру, вміння переказувати текст, наявність у мовленні простих та складних безсполучникових речень, імпровізаційний та реактивний характер висловлювань, активне застосування шаблонів, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування, правильне мовленнєве дихання, інтонаційна насиченість і виразність мовлення тощо.

Залежно від способу виконання й оцінки завдань за визначеними критеріями та показниками, стан сформованості усного зв'язного мовлення дошкільників ми ранжували за 4 рівнями:

- *високий рівень* – володіє в повному обсязі вікової норми знаннями, вміннями, навичками усного зв'язного мовлення, яке використовує самостійно, діє активно й творчо при виконанні завдань, сформовані компоненти імпресивного та експресивного мовлення (фонетико-фонематичні процеси, лексика, граматики, зв'язне мовлення, просодика);

- *достатній рівень* – володіє знаннями, вміннями, навичками, досвідом, який використовує самостійно, у діях виявляє впевненість, здатність приймати допомогу дорослих, виконує всі або більшість завдань, може пояснити хід роботи, вступає в діалог;

- *середній рівень* – володіє знаннями, вміннями, навичками, досвідом, але не завжди використовує їх у практичній діяльності та новій ситуації, інколи відмовляється від виконання завдань, не завжди сприймає і використовує допомогу, найчастіше виконує завдання за конкретною вказівкою і допомогою;

- *низький рівень* – не володіє знаннями, вміннями, навичками, досвідом практичної діяльності, інколи відмовляється від виконання завдань, не сприймає та не використовує допомогу, найчастіше не може виконати завдання за конкретною вказівкою та допомогою, форми зв'язного мовлення не сформовані.

Тому, сформованість усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку ми розглядаємо як певний рівень розвитку *імпресивного* та *експресивного* мовлення (фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення).

Діагностична методика констатувального етапу дослідження ґрунтується на традиційних методичних засадах комплексного обстеження мовлення дітей із моторною алалією у процесі психолого-педагогічного тестування, логопедичного обстеження, визначенні рівня розвитку складових компонентів мовленнєвої діяльності й складається з 2 етапів, а саме: *імпресивного* та *експресивного мовлення*, що дає ширшу картину та уявлення про стан сформованості усного зв'язного мовлення та особистості дитини старшого дошкільного віку загалом. Методику розроблено з використанням адаптованих діагностичних методик (Ю. Афонькіної, Т. Візель, Г. Домана, Н. Жукової, І. Кондратенко, Р. Левіної, В. Орфінської, Н. Пахомової, Є. Соботович, Л. Трофименко, І. Марченко, О. Мاستюкової та інші). Експериментальна діагностична методика, на різницю від існуючих, містить завдання на визначення рівня сформованості імпресивного і експресивного мовлення, що в цілому дає уявлення про стан сформованості усного зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Під час якісного аналізу отриманих даних встановлено, що не всі діти із моторною алалією розуміють зміст запропонованого завдання чи поставленого запитання. Зокрема, великі труднощі викликали завдання, де потрібно було вжити правильно прийменник. Це підтверджує, що дитині з тяжкими порушеннями мовлення важко зрозуміти або розрізнити значення прийменників *у, на, під* у словосполученнях і реченнях.

Великі труднощі також викликали завдання, в яких потрібно було скласти розповідь за сюжетним малюнком або їх сюжетною серією, скласти діалог між двома дітьми на основі малюнка чи за ситуацією, запропонованою дорослим. Частіше ці відповіді обмежувались 3 – 4 простими реченнями. Допомога дорослого у формі запитань не змінювала ситуацію. Неадекватні відповіді, а також відмова від виконання завдання характерні для дітей із моторною алалією. Необхідно зазначити, що діти з моторною алалією не дотримуються послідовності реплік у діалозі, зазвичай потребують допомоги у формуванні фрази, вони або самостійно не починають репліку, або повторюють репліки співбесідника з порушенням структури речення, пропускаючи члени речення. Якісна характеристика відповідей у дошкільників із моторною алалією залежить від рівня мовленнєвого розвитку та форми алалії: діти з II рівнем не можуть підтримувати діалог, або формують лише однослівні репліки-звернення чи прохання з порушенням звукової та складової структури; діти з вищим рівнем мовленнєвого розвитку намагаються узгоджувати свої репліки з фразами співбесідника, але у дітей із переважно фонетико-фонематичними порушеннями репліка складається зі слів, що також мають порушення складового та звукового оформлення, а

діти із переважно лексико-граматичними порушеннями у фразі можуть пропускати члени речення, мовлення відрізняються яскравим аграматизмом (використання слів-назв переважно в називному, рідше у давальному відмінку; слова-дії в неозначеній формі з помилками при відмінюванні за родами та числами, відсутні форми доконаного та недоконаного дієслова). Спостерігаються недоліки у виразності мовлення, зокрема уповільненість вимови, патологічні паузи, монотонність тощо.

Монолог у дітей із моторною алалією II рівня мовленнєвого недорозвитку характеризується лише репродуктивними відповідями. Діти із III рівнем мовленнєвого недорозвитку потребують підготовчої роботи та постійної допомоги експериментатора. Підготовча робота виявляється в поясненні значення слів (незрозумілих або забутих), введенні їх у знайомі синтаксичні конструкції. Допомога полягає в унаочненні запропонованого оповідання (сюжетний малюнок або серія сюжетних малюнків), наданні навідних запитань та часткового зразка відповіді (експериментатор починає, а дитина продовжує фразу).

Діти з II рівнем частіше ніж діти з III рівнем недорозвинення мовлення пропускають члени речення, вживають одне слово для позначення різних дій, інших понять, їх ознак чи дій. Наявні в їхньому мовленні лепетні слова або фрагменти слів, що мають неправильну граматичну форму, слова у фразі інколи мають неправильну послідовність.

Загальною особливістю для дітей із моторною алалією є те, що труднощі у складанні монологу за уявною ситуацією з життєвого досвіду значно більші, ніж при відтворенні змісту знайомого твору чи казки. Це зумовлено труднощами актуалізації минулих подій у пам'яті, відсутністю досвіду, слабкістю вербальної пам'яті, порушенням механізму планування висловлювання (вибору необхідної лексики, побудови фрази у внутрішньому мовленні та ін.).

Також, діти із ЗНМ мають дещо кращі кількісні та якісні показники розвитку комунікативних навичок порівняно з дітьми із моторною алалією, але загальним для даних категорій дітей є те, що вони не вміють будувати діалог та не володіють монологічним мовленням. Водночас діти без порушень мовлення вміють самостійно складати діалог без допомоги експериментатора, оповідання за сюжетними малюнками, переказувати текст самостійно тощо.

Отже, порівняльні дані відповідей дітей із нормальним мовленнєвим розвитком та дітей із ЗНМ, зокрема із моторною алалією свідчать про істотні відмінності між ними в рівнях розвитку імпресивного і експресивного мовлення. Виявлені особливості відображають специфіку недорозвитку мовлення у дітей цієї категорії та мають бути врахованими під час розробки відповідних змістових ліній корекційного процесу формування усного зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ та моторною алалією зокрема.

За показниками сформованості складових компонентів мовленнєвої системи визначаємо рівні усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, моторною алалією та без мовленнєвих порушень.

Аналіз результатів дослідження стану усного зв'язного мовлення старших дошкільників представлено в гістограмі *є мал. 1*.

Порівняльний аналіз результатів дослідження стану сформованості усного зв'язного мовлення із ЗНМ, із моторною алалією та без порушень мовлення свідчить, що дітей з високим і достатнім рівнями сформованості усного зв'язного мовлення серед дітей із порушеннями мовлення не виявлено, тільки 25 % із ЗНМ та 28,5 % дітей із моторною алалією показали середній рівень, 75 % дітей із ЗНМ та 79,2 % дітей із моторною алалією – низький рівень. Діти без мовленнєвих порушень показали достатньо високі показники стану сформованості усного зв'язного мовлення, високий

Мал. 1. Порівняння рівнів сформованості усного зв'язного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ, із моторною алалією та у дітей без мовленнєвих порушень

рівень у 8 % дітей, достатній рівень у 86 %, а середній рівень – 6 %. Серед цих дітей низького рівня сформованості усного зв'язного мовлення не виявлено.

Отже, данні експерименту дали змогу встановити, що діти із ЗНМ та із моторною алалією мають значно нижчий рівень сформованості усного мовлення на відміну від дітей без порушень мовлення, що зумовлює необхідність створення системи психолого-педагогічних умов формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією на основі сучасних комплексно-інтеграційних підходів до процесу корекційно-логопедичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова-Давид Р. А. Причины недоразвития импрессивной и экспрессивной речи у детей дошкольного возраста / Р. А. Белова-Давид // Нарушение речи у дошкольников. – М. : Просвещение, 1972. – С. 82 – 129.
2. Богданов-Березовский М. В. Неговорящие и плохо говорящие дети в интеллектуальном и речевом отношении / М. В. Богданов-Березовский. – СПб., 1909. – 63 с.
3. Левина Р. Е. Опыт изучения неговорящих детей (алаликов) [Текст] / Р. Е. Левина. – М., 1951. – 121 с.
4. Лурия А. Р. Проблемы и факты нейролингвистики / А. Р. Лурия // Теория речевой деятельности. Проблемы психолингвистики. – М. : Наука, 1968. – С. 198 – 219.
5. Собонович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией): Учеб. пособие для студентов / Е. Ф. Собонович. – М. : Классике Стиль, 2003. – 160 с.
6. Спирина Л. Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (I – IV классы); Науч. исслед. ин-т дефектологии АПН СССР / Л. Ф. Спирина. – М. : Педагогика, 1980. – 192 с.
7. Чудинова Л. М. Приемы активизации речи у алаликов / Л. М. Чудинова // Логопедия. Методическое наследие / Под ред. Л. С. Волковой, кн. Ш Системные нарушения речи : Алалия. Афазия. – М. : ВЛАДОС, 2003. – С. 66 – 80.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Belova-David R. A. (1972). Prichiny nedorazvitiya impressivnoy i jekspressivnoy rechi u detej doshkol'nogo vozrasta. Moskva : Prosveshhenie, pp. 82 – 129. (In Russian).
2. Bogdanov-Berezovskij M. V. (1909). Negovorjashhie i ploho govorjashhie deti v intellektual'nom i rechevom otnoshenii. SPb. (In Russian).
3. Levina R. E. (1909). Opyt izuchenija negovorjashhih detej (alalikov). Moskva. (In Russian).
4. Lurija A. R. (1968). Problemy i fakty nejrolingvistiki. Moskva : Nauka, pp. 198 – 219. (In Russian).
5. Sobotovich E. F. (2003). Rechevoe nedorazvitie u detej i puti ego korrekcii (Deti s narusheniem intellekta i motornoj alaliej): Ucheb. posobie dlja studentov. Moskva : Klassike Stil' (In Russian).
6. Spirova L. F. (1980). Osobennosti rechevogo razvitiya uchashhihsja s tjazhelymi narushenijami rechi (I – IV klassy); Nauch. issled. in-t defektologii APN SSSR. Moskva : Pedagogika. (In Russian).
7. Chudinova L. M. (2003). Priemy aktivizacii rechi u alalikov (in Sistemnye narushenija rechi: Alalija. Afazija by L.S.Volkova ed). Moskva : VLADOS, pp. 66 – 80. (In Russian).